

Барановська Тетяна*к.е.н, доц.**Державний університет «Житомирська політехніка»*
<http://orcid.org/0000-0002-6471-5932>**Соха Станіслав***докторант кафедри права та правоохоронної діяльності*
*Державний університет «Житомирська політехніка»***Становлення та розвиток відповідальності за підробку грошей та документів:
історико-правовий аналіз зарубіжного досвіду**

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню становлення та розвитку відповідальності за підробку грошей та документів, а саме історико-правовому аналізу зарубіжного досвіду. Розглянуто види злочинності, які мають давню історію, що співпадає з появою перших грошових знаків та документів. Підкреслено усвідомлення небезпечності фальшивомонетництва та підробки документів і цінних паперів, що з часом призвело до посилення правових механізмів контролю за цими явищами та до вдосконалення технологій виготовлення грошових знаків і документів для запобігання їхньої підробки. Зокрема, досліджено, що у різні історичні епохи та країни методи боротьби з цими явищами були різними, враховуючи політичні та економічні умови. Висвітлено історичний контекст феномену фальшивомонетництва та підробки документів і цінних паперів, розкрито різноманітність підходів у різних культурно-історичних обставинах. Наведено приклади середньовічних Англії та Франції, коли влада над монетарними системами була централізованою, вищі посадові особи часто несли відповідальність за цілісність грошових знаків, внаслідок чого прості майстри та ремісники, які підробляли монети, зазнавали суворих покарань. Виявлено, що у Німеччині, з її феодальною роздрібністю, боротьба з фальшивомонетництвом була менш систематизованою та стосувалася переважно місцевого рівня. Однак, необхідність постійного вдосконалення та координації заходів протидії підробки грошей залишається актуальною і в сучасних умовах. Стаття закликає до спільних міжнародних зусиль у боротьбі з фальшивомонетництвом, яке стало міжнародною загрозою для грошових систем світу.

Ключові слова: фальшивомонетництво; підробка документів; цінні папери; історія; економіка; соціальні наслідки; технологічний прогрес; міжнародний характер; боротьба; правові механізми; глобалізація; стратегії.

Постановка проблеми. Фальшивомонетництво та підробка документів і цінних паперів створюють серйозні економічні, фінансові та соціальні наслідки для суспільства. Вони можуть призвести до збитків для державних та комерційних установ, підризу довіри громадян до фінансових систем, а також спричинити правові й судові проблеми. У зв'язку зі зростанням глобалізації та розвитком технологій, фальшивомонетництво стало більш складним і має міжнародний характер, що ускладнює боротьбу з цим явищем для окремих держав. Більше того, винайдення нових методів і засобів для підробки грошових знаків та документів вимагає постійного вдосконалення технологій та правових механізмів для їхнього виявлення та запобігання. Отже, необхідно розробити ефективні стратегії та механізми боротьби з фальшивомонетництвом та підробкою документів і цінних паперів як на національному, так і на міжнародному рівнях, залучаючи різноманітні сектори суспільства та використовуючи нові технології та аналітичні методи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти становлення та розвитку відповідальності за підробку грошей та документів в історико-правовому аспекті висвітлюються такими ученими: О.М. Бандурка, З.С. Варналій, С.Віряскін, В.Д. Гончаренко, С.І. Марко.

Мета статті полягає в систематизації та аналізі історично-правового контексту фальшивомонетництва та підробки документів і цінних паперів, зокрема, у порівняльному аспекті між різними країнами та епохами. Вона спрямована на висвітлення еволюції цих явищ від стародавніх часів до сучасності, враховуючи політичні, економічні та культурні фактори, що впливали на їх розвиток. Окрім того, метою статті є виявлення соціальних та економічних наслідків фальшивомонетництва та підробки документів для суспільства, а також аналіз сучасних стратегій та методів боротьби з цими явищами. Засоби боротьби

оцінюються як на національному, так і на міжнародному рівнях з метою запобігання та мінімізації їхніх негативних наслідків для фінансової стабільності та довіри до економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи історичні аспекти виникнення та розвитку кримінальних правопорушень, передбачених ст. 199 (виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів), ст. 224 (виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів) та відповідальності за їх вчинення, варто зазначити, що в цілому історія боротьби з підробками налічує вже багато століть. На основі аналізу історичних джерел можна стверджувати, що даний вид правопорушень з'являється разом із появою перших документів та грошових знаків, що пояснювалося прагненням підробити їх або змінити їхній зміст з корисними намірами з боку окремих людей.

Аналіз законодавства країн Стародавнього світу дозволяє стверджувати, що небезпечність злочинів, пов'язаних з підробкою документів, фальшивомонетництвом з давніх часів гостро усвідомлювалася суспільством, а тому кара за підробку документів та грошей була дуже суворою. Так, вітчизняний дослідник С.І. Марко зазначає: «У збірці законів Вавилонського царя Хаммурапі містяться вимоги застосовувати до людини, яка підробляє гроші, смертну кару [5, с. 34]. За законами Ману (Індія, I ст. до н.е.) до осіб, звинувачених у фальсифікації золота, застосовувалася смертна кара. У Стародавньому Єгипті фальшування платіжних засобів, фальшивомонетництво каралися, за підроблення грошей відрубували руку. За підробку торговельної марки у виробництві твердого сиру винну особу виганяли за межі батьківщини [3, с. 66]. Суворо карали фальшивомонетників у Стародавній Греції, про що дізнаємося із законів Афінського царя Солона (VI ст. до н.е.). Також, вже згадуваний нами дослідник С.І. Марко наводить такий факт: «У 878 р. на плиті з білого мармуру, встановленій у III або II ст. до н.е., було знайдено надпис, який свідчив про смертний вирок шістьом фальшивомонетникам. Одним із найдавніших законів про фальшивомонетників є римський закон IV ст. до н.е. – *lex Cornelia testamentaria nummaria de falsus* (закон Корнелія про підробку монет). Цей закон передбачав вигнання з батьківщини за підмішування в золото сторонніх малоцінних сумішей і підробку срібної монети, що відповідала наявній на той час грошовій системі, при якій срібна монета вже отримала значне поширення, а золото як гроші використовувалося ще у вигляді злитків» [5, с. 34].

Наведений факт дозволяє стверджувати, що підробка документів та монет у Стародавньому Римі була досить поширеним правопорушенням, яке кваліфікувалося як один із злочинів проти держави. Крім того, у законодавстві Римської імперії (закони 389 р.) закріплювалася монополія держави на виготовлення золотих та інших монет.

Аналізуючи головні аспекти боротьби з підробкою документів та грошей у Середньовічній Європі, варто зазначити, що методи протидії та запобігання фальшивомонетництву, а також відповідальність за його вчинення у вказаний період не були однозначними, оскільки право карбувати державні монети знаходилося в руках королів і їхніх васалів, а спокуса до нечесного збагачення була великою. Активну боротьбу за викорінення фальшивомонетного промислу в Англії вів англійський король Генріх I (правив у 1100–1135 р.). Так, відомо про дві великі акції, проведені ним у 1108 і 1125 роках. З цього приводу дослідник і фінансист С.Віряскін наводить наступну хроніку: «Так, у різдвяний вечір 1125 року Генріх I зібрав у Вінчестерському замку власників усіх англійських монетних дворів. Вони повинні були довести чистоту своїх монет. Усього запрошених виявилось біля півтори сотні, проте тільки 96 гостей залишили Вінчестер однорукими. І хоча, у цих хроніках немає ні слова про те, що серед потерпілих виявився хоча б один знатний англієць, повідомляється, що викритим фальшивомонетникам «виколювали очі і відрізали статеві органи», а за едиктом короля Генріха за карбування фальшивих монет карали відрубанням правої руки і нижньої частини тулуба» [1, с. 37]. З історичних джерел також відомо про страту через шибеницю фальшивомонетника абата Массандрона, який практично відкрито фальшував монети. Однак це не був типовий випадок реакції англійських королів, оскільки вони самі часто займалися подібного роду діяннями. В цілому варто зазначити, що Середньовічна Європа знала не так багато випадків, коли б до кримінальної відповідальності були притягнуті високопоставлені особи-фальшивомонетники. Як правило, у фальсифікаціях звинувачували дрібних виконавців монетних дворів. Тому Середньовічну Англію в епоху правління Генріха Першого можна вважати швидше винятком із загального правила.

Аналогічною була ситуація щодо боротьби із фальшивомонетництвом та підробкою документів у Середньовічній Франції. Віряскін С. у своєму дослідженні згадує про досить рідкісний факт з історії Франції початку XV століття, коли до фальшування монет була причетною графиня Іоанна Булонська й Овернська, за що була ув'язнена.

Що стосується Середньовічної Німеччини, то там боротьба із фальшивомонетництвом була більш жорсткою. Так, С.Віряскін з цього приводу зазначає: «Німецьким варіантом нещадної боротьби з фальсифікацією монет були дії Рудольфа Першого, який у 1285 році проголосив підробку, свідомий збут,

зберігання фальшивих монет та приховування фальшивомонетників у замках знаті тяжким злочином, який карався нещадно. Цей едикт був відновлений імператором Альбрехтом. Але імператор не міг протиставити себе цілій орді своїх лицарів і застосувати жорсткі покарання, тому винні у фальсифікації грошей, у більшості випадків просто каюлися у своїх гріхах і урочисто обіцяли надалі не займатися карбуванням монет. Водночас, Зведення законів, що виникло на початку XIII століття в Саксонії, дає вже зовсім інші оцінки: «Якщо монетник виготовляє фальшиві монети для того, щоб пустити їх в обіг, він ризикує своєю шією». Мова йшла про шибеницю» [1].

Варто зазначити, що таке неоднозначне ставлення до фальшивомонетництва у Німеччині пояснювалося особливостями німецького феодалізму як князівського. Країна поділялася на князівства, де кожне із них мало свою монету, і, відповідно, боротьба із підробками грошей була різною. Так, С.Вірський наводить наступний приклад: «Маркграф Бранденбурзький Людвіг I 12 липня 1347 р. запровадив новий монетний порядок, за яким ніхто, ні християни, ні іудеї, не повинні робити монет, і якщо хтось буде пійманий за цим заняттям, буде осуджений як фальшивомонетник і страчений» [1].

Проте, з часом, вже в епоху більш пізнього Середньовіччя виготовлення піддроблених монет стало каратися більш суворо. Дослідник С.І. Марко зазначає: «У Польщі, у XIV–XV ст. фальшивомонетників навіть спалювали. Перший із законів, в якому детально описано переслідування за фальшивомонетництво, – це постанова Краківського сейму 1527 р. (vol I fol 475), згідно з якою підроблення монет каралося смертною карою та конфіскацією майна. Винний разом зі своїм майном потрапляв у повне розпорядження короля. Цьому покаранню також підлягали співучасники та особи, що приховували злочин» [5, с. 34].

В подальшому, з розвитком економіки і торгівлі, буржуазія все більше почала усвідомлювати небезпеку від фальшивомонетництва. Як зазначає вітчизняний дослідник історії держави та права, доктор права В.П. Глиняний «Жорсткість покарань проти «тих, хто обкрадає весь чесний світ», як говорилося в коментарях до законів міста Гамбург, відбувалося, насамперед, під впливом буржуазії [2, с. 430]. Особливістю цього процесу в Німеччині було те, що середньовічні міста, які вже мали право на самоврядування за Магдебурзьким правом, а також найбільші феодали карали фальшивомонетників за своїми власними законами. І хоча на той час ще не існувало єдиного імперського карного права, покарання у вигляді страти передбачалося скрізь. Різними були лише способи страти: через шибеницю, відсікання голови, спалювання тощо. Лише в 1532 році був ухвалений єдиний для всієї Німеччини карний кодекс Карла V – «Кароліна», відомий також як «мотузкове право». Так, ст. 136 «Кароліни» визначала фальшивомонетництво як підробку зовнішніх даних монети, використання нечистого металу, полегшення ваги монет. За виготовлення фальшивих монет «Кароліна» передбачала покарання у вигляді спалення живою на багатті, а тих хто мав відомості про фальшивомонетників, приховував її чи яким-небудь іншим чином брав участь у подібних махінаціях, чекали покарання від в'язниці до шибениці [4, с. 446].

Історико-ретроспективний аналіз ряду літературних джерел свідчить про факти використання фальшивомонетництва та підробок документів як способів вчинення економічних диверсій проти інших держав. З цього приводу С.І. Марко зазначає: «У 1517 р. чеським королем Людовіком Ягеллоном з метою послаблення економіки своїх сусідів було випущено велику партію монет, які копіювали польські півгроші, проте вони містили в собі значно менше срібла. Цією неповноцінною монетою було наповнено польський ринок. Також мали місце факти використання фальшивомонетництва як знаряддя економічної диверсії під час французької революції XVIII ст., підробки грошей уряду США у 1861–1865 рр. з метою підризу економіки північних штатів. Перша державна фабрика фальшивих грошей знаходилася у Франції. Вона належала Наполеону Бонапарту і почала працювати приблизно у 1805 р. Її перша продукція – банківські білети Віденського банку, підроблялися й асигнації інших держав [5, с. 34].

З початку XX ст. фальшивомонетництво стало все більше набувати міжнародного характеру, що пояснювалося розширенням міждержавних економічних, культурних та гуманітарних зв'язків. Так, вже у 20-х роках XX ст. цей вид злочинів став небезпечним явищем для грошових систем багатьох країн світу. Так, у своєму іншому дослідженні С.І. Марко наводить факт про те, що «в досліджуваний час особливого резонансу набула історія з виготовленням Німеччиною в м. Кюльн великої кількості французьких та англійських паперових грошей, які за підтримки Угорщини масово розповсюдилися в Англії, Франції та інших країнах. Як наслідок, після розсекречення такої афери вибухнув міжнародний скандал, що в подальшому спонукало уряд Франції виступити в Лізі націй з пропозицією підписати багатосторонню міжнародну угоду щодо боротьби з фальшивомонетництвом» [7]. Як наслідок, 20 квітня 1929 р. у Женеві була підписана Міжнародна конвенція по боротьбі з підделкою грошових знаків, яка набрала чинності 17 січня 1932. Як стверджує С.І. Марко, «в подальшому Конвенція вплинула на процес уніфікації норм кримінального законодавства про фальшивомонетництво, удосконалення міжнародної практики боротьби з цим злочином» [6].

Варто зазначити, що за даною Конвенцією країни-учасниці взяли на себе зобов'язання боротися з фальшивомонетництвом як щодо власних, так і іноземних грошових знаків і цінних паперів, застосовувати до правопорушників міри покарання однакової жорстокості. Як зазначає С.І. Марко, «фальшивомонетництво оголошувалося екстрадиційним міжнародним кримінальним злочином, а тому всі

держави-учасниці Конвенції повинні надавати допомогу зацікавленим країнам у розшуку і поверненні виготовлювача, розповсюджувача грошових знаків або їх співучасників, які сховалися за кордоном. Особливо важливим було положення Конвенції, що закріплювало принцип міжнародного рецидиву фальшивомонетництва. Треба зазначити, що вироблені Женевською конвенцією універсальні правила значно вплинули на розвиток міжнародного співробітництва у боротьбі з фальшивомонетництвом, яке реально загрожувало у той час та продовжує загрожувати економічній безпеці держав на сучасному етапі. Значною мірою Конвенція вплинула на процес уніфікації норм кримінального законодавства про фальшивомонетництво, удосконалення міжнародної практики боротьби з цим злочином» [7].

Історичні факти доводять, що в новій та новітній світовій історії підробкою грошей займалися навіть на рівні держави з метою підірвати економіку іншої країни. З появою паперових грошей їх друкували, використовуючи різноманітні картинки, завитки, рідкісні спеціальні шрифти. Так, наприклад, в одному із американських штатів близько 200 років тому слова замість англійської мови друкувалися давньоєврейськими символами. В 60-х рр. XIX ст. мали місце факти покупки у фальшивомонетників їх матеріалів та обладнання. До прикладу, уряд США без особливого розголосу купив за 25000 USD нелегальний монетний двір [8].

Фальшива валюта і цінні папери широко були поширені по всьому світу Німеччиною за часів Гітлера. Саме тому, після поразки Німеччини у Другій світовій війні, німців позбавили права займатися випуском грошей. Протягом 10 років вся валюта для ФРН друкувалася в Британії – без водяних знаків, офсетним друком. А найвідомішому фальшивомонетнику з СРСР Баранову, який друкував купюри кращі за справжні (державні), після затримання і згоди співпрацювати із Держзнаком, смертну кару замінили на 12 років тюремного ув'язнення [8]. Марко С.І. у своєму дослідженні, присвяченому міжнародній співпраці у боротьбі з фальшивомонетництвом, зазначає: «В подальшому єдність напрямів міжнародної боротьби з фальшивомонетництвом підтверджено на V-й та VI-й міжнародних конференціях 1969 та 1977 рр. На VII міжнародній конференції прийнято резолюцію, в якій було рекомендовано включити в повістку дня всіх сесій Генеральної Асамблеї Інтерполу спеціальний пункт, що стосується підробки грошових знаків» [6].

Висновки. Отже, підробка грошових знаків (фальшивомонетництво) та документів і цінних паперів як правопорушення має давню історію. Його виникнення в часі співпало з появою перших документів та грошових знаків і пояснювалося прагненням підробити їх або змінити зміст з корисними намірами. З давніх часів небезпечність такого виду злочинів гостро усвідомлювалася суспільством, а тому і відповідальність за їх вчинення була суворою. Проте методи боротьби з фальшивомонетництвом та підробкою документів і цінних паперів у різні історичні часи і в різних країнах не були однозначними та мали свої особливості. Так, в Англії та Франції періоду раннього Середньовіччя, випадки притягнення до кримінальної відповідальності високопоставлених осіб – фальшивомонетників були поодинокими, звинувачували і карали простих майстрів нелегальних монетних дворів. Це пояснювалося тим, що право карбувати державні монети знаходилося в руках вищих посадових осіб держави. Водночас, у Середньовічній Німеччині неоднозначне ставлення до фальшивомонетництва пояснювалося особливостями німецького феодалізму (князівського) та роздрібненістю країни, де кожне з князівств мало свою монету, і, відповідно, боротьба з їх підробками була різною: від смертної кари до простого зневажання причетних до даного виду діянь. В подальшому, з розвитком економіки і торгівлі, боротьбу з фальшивомонетниками очолила буржуазія. З початку XX ст. фальшивомонетництво набуло міжнародного характеру і перетворилося на небезпечне для грошових систем багатьох країн світу явище, боротьба з яким вимагає спільних зусиль міжнародної спільноти.

Список використаної літератури:

1. Віряскін С. Методи боротьби з підробниками грошей у середньовічній Європі / С.Віряскін // Україна фінансова : інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ufin.com.ua/analit_mat/drn/016.htm.
2. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / В.П. Глиняний. – 6-те вид. – Київ : Істина, 2009. – 768 с.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки. – Харків : Майдан, 2020. – 618 с.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / за ред. В.Д. Гончаренко. – Київ : Видавничий дім, 2002. – 714 с.
5. Марко С.І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї : дис. ... к.ю.н. / С.І. Марко. – Львів, 2009. – 220 с.
6. Марко С.І. Міжнародна співпраця в боротьбі з фальшивомонетництвом / С.І. Марко // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 квітня. – Львів : ЛЮІ МВС України, 2005. – Ч. 2. – С. 273–276.
7. Марко С.І. Фальшивомонетництво: історико-правові аспекти / С.І. Марко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 1. – С. 311–320.
8. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – Київ : НІСД, 2006. – 576 с.

References:

1. Viriaskin, S., «Metody borotby z pidrobnykamy hroshei u serednovichnii Yevropi», *Ukraina finansova, informatsiino-analitychnyi portal Ukrainskoho ahentstva finansovoho rozvytku*, [Online], available at: https://ufin.com.ua/analit_mat/drn/016.htm
2. Hlynianyi, V.P. (2009), *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain*, navch. posib., 6th ed., Istyna, Kyiv, 768 p.
3. Bandurka, O.M. (ed.) (2020), *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain*, pidruchnyk, Maidan, Kharkiv, 618 p.
4. Honcharenko, V.D. (ed.) (2002), *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain*, khrestomatiia, Vydavnychiy dim, Kyiv, 714 p.
5. Marko, S.I. (2009), *Kryminalno-pravova kharakterystyka vyhotovlennia, zberihannia, prydbannia, perevezennia peresylnannia, vvezennia v Ukrainu z metoiu zbutu abo zbutu pidrobnykh hroshei, derzhavnykh tsinnnykh paperiv chy biletiv derzhavnoi loterei*, Ph.D. Thesis of dissertation, Lviv, 220 p.
6. Marko, S.I. (2005), «Mizhnarodna spivpratsia v borotbi z falshyvomonetnytstvom», *Teoretyko-prykladni problemy protyidii orhanizovaniu zlochynnosti ta zlochynam terorystychnoi spriamovanosti*, materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 8–9 kvitnia, LJuI MVS Ukrainy, Lviv, Part 2, pp. 273–276.
7. Marko, S.I. (2005), «Falshyvomonetnytstvo: istoryko-pravovi aspekty», *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy*, No. 1, pp. 311–320.
8. Varnalii, Z.S. (ed.) (2006), *Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii*, NISD, Kyiv, 576 p.

Baranovska T., Sokha S.**Formation and development of liability for forgery of money and documents: historical and legal analysis of foreign experience**

Abstract. This article is devoted to the study of the formation and development of responsibility for forgery of money and documents, namely the historical and legal analysis of foreign experience. Types of crime that have a long history that coincides with the appearance of the first money signs and documents are considered. Awareness of the danger of counterfeiting and forgery of documents and securities is emphasized, which over time led to the strengthening of legal mechanisms for controlling these phenomena and to the improvement of technologies for the production of banknotes and documents to prevent their forgery. In particular, it was investigated that in different historical eras and countries, the methods of combating these phenomena were different, taking into account political and economic conditions. The historical context of the phenomenon of counterfeiting and forgery of documents and securities is highlighted, the diversity of approaches in different cultural and historical circumstances is revealed. Examples are given of medieval England and France, when power over monetary systems was centralized, senior officials were often responsible for the integrity of currency, and as a result simple craftsmen and artisans who forged coins were severely punished. It was found that in Germany, with its feudal fragmentation, the fight against counterfeiting was less systematized and concerned mainly the local level. However, the need for constant improvement and coordination of anti-counterfeiting measures remains relevant even in modern conditions. The article calls for joint international efforts in the fight against counterfeiting, which has become an international threat to the world's monetary systems.

Keywords: counterfeiting; document forgery; securities; history; economy; social consequences; technological progress; international nature; struggle; legal mechanisms; globalization, strategies.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2024.